

שלומציון קינן תורת הכאוס של טאדז'ו בעקבות "מוות בוונציה" של תומאס מאן

"אשנבך לא הבין אף מלה שבפי הנער, וגם אם היו דבריו תפלים מאין כמותם, עלה צלילם באוזניו אפוף איזו יפעה ערפילית. כך רוממה הזרות את מילותיו של טאדז'ו עד שהיו למוסיקה, שמש שובבה יצקה עליו שפעה של זוהר, ותהומותיו הנשגבים של הים פרשו לו את הרקע שתופיע עליו דמותו."
תומאס מאן, "מוות בוונציה" (מגרמנית: נילי מירסקי)

בכואות הבניינים רעדו כמי התעלה. קשתות מחודדות שכרכוביהן שיש לבן על רקע חמרה ותוכן תלתן אפלולי, נפערו ונצטמצמו במים המרופשים. הנער הטה את גופו הדק מעל לגשרון הקטן וראה את בכואתו מרטטת בעדינות באדוות. קרבייה האדומים של גונדולה חלפו תחתיו, עוף ימי צווח, עיניו האפורות של הנער נשקפו, נוצצות בדוק של אור מעל למים הירוקים, ומשפגש בהן, חש את עצמו לפתע עזוב וזעיר בעולם, ללא עד, כהד בלי קול. על קירות הבניינים החליף הטיח המתקלף גוונים, מאדום-חמרה לאוכך, לצהוב ולחום, כמו עלי הדולב הנורווגי של מולדתו בשלכת. "טאדז'ו!" קראה הלנה מעבר לעיקול, ומיד הגיח גם ראשה הסמוק, הבצקי של אומנתו. הוא הסתובב והמשיך לשרך דרכו בעצלתיים כמה פסיעות מאחוריה ומאחורי שלוש אחיותיו שהיו מתלחשות ביניהן, מהנהנות בהסכמה, כובשות צחקוק, לא היה לו איתן דבר. כשהגיעו לוונציה כמה שבועות קודם לכן עם אַמם הברונית, עדיין היו פולנים רבים במלונות ובעיר, וגם אנגלים וגרמנים וצרפתים. מאז הלכה העיר והתרוקנה, ולמעשה הם עצמם כבר ארזו והיו עתידים לעזוב למחרת בבוקר. זה היה אפוא טיולם האחרון. הם יצאו לקְנֵלָה גְרַנְדָה ליד גשר האקדמיה ונכנסו למוזיאון. טאדז'ו מישש את שני הספרים שנשא בכיס מעיל המלחים שלו. האחד היה הכרך השני מתוך "אבני ונציה" מאת ג'ון רסקין – כרך שפָּלַל את מיפוי סוגי הקשתות הוונציאניות מהתקופה הביזנטית, עבור בתקופה הגותית ועד למאה הי"ח – והשני היה מחברת הרישומים המרופטת שלו. הוא הצטיין במתמטיקה ובגיאומטריה, ובמחברת רשם העתקים מדויקים של עלים, כרכובים ואלמוגים, גשרים וחזיתות ארמונות. כעת

ניסה להעתיק כמה פרטים מתוך הציורים במוזיאון, בעיקר מדיוקן העיר כפי שציירו אותה טינטורטו, בליני וטיציאן, וגם קנלטו ובלוטו. שעה ארוכה במיוחד התעכב ליד ציור של קנלטו בשם Il Canal Grande e l'ingresso al Cannaregio. התמונה תיארה את לשון המים הנכנסת לרובע הקנרג'ו, וטאדז'ו עמד מולה בעפעפיים עצומים למחצה. יש אנשים בעולם האמיתי, המסחרר, חשב, זה שאליו מועדות פניו, שיודעים מהם רגשות עדינות, כאלה שציור כזה נוסך באדם הנעלה מבחינה רוחנית. לא אדם מסוגן של אחיותיו ואמו. הוא ניסה להניח לגופו לנשום פנימה את אשר התרחש על הקנבס וגילה שהוא יכול. שהוא מסוגל להאזין לשיחה בין האדוות המזדהרות בשמש ללבנים האדומות והצהובות, ובין הגלים הנמוכים שניגנו קימורי הגונדולות, הגשרים והקשתות לבין התווים האנכיים של הכלונסאות והארובות השקועים במים. הוא יבוא יום אחד, כך חשב, לטרקלינים שנוגה הנברשות עמום בהם והצחוק חרישי, והוא יראה להם, מבטו שלו הוא שיראה להם שזה לא הכל. שיש עוד משהו שלא נגלה לעין, שיש עוד מתחת, מעל, באור, בצורה, עוד משהו. לו היו מגדילים את התמונה של קנלטו אל מעבר לגבולות מסגרתה, היו ממשיכים הקימורים להסתעף בקני מידה משתנים, מן המיקרוסקופי אל האלוהי, עד אינסוף.

"טאדז'ו!" קראה הלנה, "הולכים." והם יצאו והמשיכו לאורך הקנלה גרנדה עד לריאלטו ומשם נכנסו שוב למבוך הסמטאות לכיוון סן מרקו. הם חלפו בתוך שאון הצלילים והשפות על פני מגדניות ומרצ'ריות, כוכי עתיקות ובהם פסלוני ענבר ושן ומסכות קרנבל, בין תיירים מבוהלים וסוחרים חנפים וקבצנים ומטורפים, חצו גשרונים שחלקם עשויים ערבסקות שיש ואחרים, אדומים ופשוטים, נוטים על פי התעלה בצורת מטיל זהב. רגע נדחקו בין דוכני עדיים של אלמוג ואחלמה מזויפת, או בתי ממכר לנברשות ובעלי חיים מזכוכית מורנו, ורגע אחריו, מעבר לעיקול, תעו בפיאצטה עזובה עם באר סתומה או במבוא סתום ומצחין מקרובל, חלודה ומלח. טאדז'ו ניסה לשרטט בדמיונו מפה של מבוך התעלות והסמטאות שעברו בהן ובחן אפשרויות שונות של תכניות או חוקים גיאומטריים כמו אלה שראה בציור או בחזית ארמון הדוג'ה. הוא חשב שהתעלות דומות בפיתוליהן לחלק מן העיטורים שנראו לו כרפרפות מרנג על גבי הבניינים הגותיים. הוא הרגיש שכל הנתיבים מוליכים לעבר דבר מה שתמיד מתרחק, שהתועה בסמטאות תמיד ייוותר במרחק קבוע ממנו. ואז, בסמטה צרה שרק לבני חומר אדומות היו בה ואזוב שצימח ביניהן, נתקל במלומד הגרמני מה"הוטל דה-בֶּן", שהיה מתבונן בו מפעם לפעם מעל לניירותיו וספריו. עיניו של הגרמני

היו עצובות וחומות, וכשחלף על פניו לרגע נתלהט מבטו באש ואשמה ומיד הושפל.

כשיצאו מן הסמטה ופנו לשכור גונדולה, לפתה אותו ידו הגרומה והמזוהמת של קבצן שרביץ על הרצפה במחיצת סמרטוטיו ועכבר מחמד. לרגע התפתה טאדז'ו לרכון ולחבק אותו. הוא דימה שהוא רוכן ומחבק אותו וראשו נעשה סחרחר. לכו נהה אחר דבר מה טמיר ואכזר שיש בו כדי לקרבו, ולו במחיר הקרבתו, לחיים עצמם –

אבל לא ידע מהו. הם עלו על הגונדולה והוא הביט לאחור בשובל שהותיר חודה השחור במים. הוא ראה שוב בעיני רוחו את מבטו הקדורני של הגרמני ואז הבין ברגע אחד, שלא רצה לראות, אלא להיראות. הוא דמיין נהר של אפר ושאיף להתפלל בו. הוא השתוקק באופן פתאומי ומבהיל לבזוי ולמודח, ובה בעת לעיניים חומות ונבונות, שסוד ואבל מתחת לעפעפיהן, שיביטו בו ויפענחו אותו עד אבק, תחת נוגה נברשות אדמדם, יפענחו אותו לפרודותיו, יראו בו מבנה של סדר שמהדהד את סדרי היקום, והוא – נינוח וטהור, נשימתו – החיים עצמם – ישיב במבט זוך מְרַפֵּא. הוא גירד את עורו הכחלחל, השקוף. כמה שדים זעירים מסתתרים עלי? חשב. מאחד מרציפי העץ, חתול שתום עין וקלוש פרווה הצליף לשווא בכפתו על פני המים, ושחף מירק את נוצותיו על מרפסת שאריות אבן תמכו בה. טאדז'ו מעולם לא השגיח בצמיתים שמוטטו את רוחם ואת גופם באחוות אביו בפולין. גם לא בטיפות הלאודנום שנטלה אמו מדי לילה לפני השינה, בכל לילה טיפה אחת יותר. הוא לא ידע שנפְּחֵי הזכוכית נשלחו למוֹרְנו, משם מגיעה הזכוכית האדומה המרהיבה, כדי שימותו בתאונותיהם הרחק מן האצילים. גם לכולרה ההודית שהגיעה לוונציה עם הרוחות הסועות מדלתת הגנגס, לא שם לב. הרע והמכוער היה בעיניו קנבס שכנגדו יכול היה הוא – לזהור.

הם ירדו בקרבת סן מרקו, פנו מארמון הדוג'ה שאת חזיתו על קשתותיה המחולקות לשלושה עיגולים זה מעל זה בסדר קטן עד לחוד מאורך יותר בקודקודן, כבר רשם טאדז'ו כמה פעמים בעיפרון מחודד, חלפו על פני גשר האנחות, שממנו הביטו הנידונים למוות לעבר העיר ואל שמי הפלדה שלה בפעם האחרונה, עד לתחנת הוואפּוֹרְטוֹ שנשא אותם ללידו ברוח המלוכה בשמש אחר הצהריים.

כשהגיעו למלון היתה כבר שעת דמדומים, וטאדז'ו רץ אל החוף ומעל גשרון העץ היישר לים הרחב שפסגות האלפים הרחוקות עוד נראו בו. הוא עמד על רצועת החול שנחשפה בשפל, ושרטט בכוהנו את צורת העיגולים,

אלה בתוך אלה, עם החוד המוארך שראה בארמון הדוג'ה על החול הלח. המים מחו אותם מיד. הוא נכנס ברגליו למי האפסיים וטבל בשארית השמש שהשתקפה בהם. בזהרורי האור האחרונים ראה פרכוס בוזמני ואינסופי של הכל בכל, והבין שרק אם ייפצע, אם יקרא תיגר על הקרום המפריד בינו לבין התוהו, יוכל לראות וגם להיראות, ואז להבין ממש את המקום שבו לא הנידונים למוות הם הנאנחים אלא אלוהים עצמו. המולה וקריאות לעזרה מן החוף העירו אותו משרעפיו, והוא הסתובב לאחור. המלומד הגרמני היה מוטל מת על צדו, והנופשים התגודדו סביבו על החול. שיערו האפור, הבחין טאדז'ו, צבוע שחור, וכובעו המעוטר בסרט צבעוני עף ברוח הקלה. כשבעים שנים מאוחר יותר יעמוד פולני אחר, פליט יהודי מוורשה ושמך פּנואה מנדלברוט באוניברסיטת ייל שבקונטיקט, מול תרשים של שינויים במחיר הכותנה, וימצא התאמה מושלמת בין שינויים יומיים לשינויים חודשיים. מאוחר יותר הוא גם ישרטט שרטוט זהה לזה ששרטט טאדז'ו בחול: שלושה עיגולים זה מעל זה, שממשיכים בקני מידה הולכים וקטנים עד אינסוף. וזה יהיה סט מנדלברוט, הפרקטל הראשון שממנו תיוולד תורת הכאוס.